

The Socioeconomic And Administrative Structure Of Kaza Of Iskece Between 1882-1904 (According to the Annuals of Edirne Province)

Özer Chatip^{1,a,*}

¹ Institute of Social Sciences, İzmir Katip Çelebi University, İzmir, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

Acknowledgement

This study is produced from the doctoral thesis titled "Yenice-i Karasu and Xanthi under Ottoman Administration (15th-19th Centuries)" which is being prepared at the Department of History, Institute of Social Sciences, İzmir Katip Çelebi University.

History

Received: 24/11/2024

Accepted: 05/12/2024

ABSTRACT

İskeçe (Xanthi) is a multicultural administrative unit located within the borders of the Republic of Greece today and includes a Muslim-Turkish minority community due to their exclusion from the population exchange between Greece and Türkiye. The administrative city of this prefecture is İskeçe, which gave its name to the region. İskeçe was under the rule of the Ottoman Empire for approximately 550 years starting from the mid-14th century. The city became one of the kazâ centers of the Gümülcine Sancağı, which was subject to the Vilâyet of Edirne in the last quarter of the 19th century. One of the most significant features of İskeçe is that it achieved socioeconomic and administrative development starting from the mid-19th century.

This study aims to contribute to historical research on the changes and transformations that İskeçe went through between the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. The socioeconomic and administrative structure of the kazâ of İskeçe between 1882 and 1904 is analyzed through the Edirne Vilâyet Yearbooks published between these years and the data contained in these sources. Within the framework of the research subject, the data obtained from the yearbooks are analysed and, where necessary, the method of comparison with Ottoman archive sources is applied. The main argument of the study is that İskeçe became one of the prosperous cities of the region in socioeconomic and administrative terms through its administrative, social and economic institutions since the second half of the 19th century.

Keywords: Iskece, Xanthi, Edirne, Yearbook, Western Thrace.

İskeçe Kazâsının 1882-1904 Yılları Arasındaki Sosyoekonomik ve İdarî Yapısı (Edirne Vilâyet Salnâmelerine Göre)

Bilgilendirme

Bu çalışma İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D.'da tarafımızca hazırlanmakta olan "Osmanlı İdaresinde Yenice-i Karasu ve İskeçe (15. – 19. Yüzyıllar)" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Süreç

Geliş: 24/11/2024

Kabul: 05/12/2024

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

^a ozerhatip@hotmail.com

^{ORCID} <https://orcid.org/0000-0003-1858-2689>

ÖZ

İskeçe bugün Yunanistan Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan ve mübadele dışı bırakılmalarından dolayı bünyesinde Müslüman-Türk azınlık toplumu barındıran çok kültürlü bir yönetim birimidir. Bu birimin yönetim şehri ise bölgeye ismini vermiş olan İskeçe şehirdir. İskeçe 14. yüzyılın ortalarından itibaren yaklaşık 550 yıl Osmanlı devletinin yönetimi altında bulunmuş ve 19. yüzyılın son çeyreğinde Edirne vilâyetine tabi Gümülcine sancağının kazâ merkezlerinden biri olmuştur. İskeçe'nin dikkat çeken özelliklerinin başında 19. yüzyıl ortasından itibaren sosyoekonomik ve idarî olarak önemli bir gelişim göstermesi gelmektedir.

Bu çalışma 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı arasındaki zaman diliminde İskeçe'nin geçirdiği değişim ve dönüşüme tarih araştırmaları açısından katkı sağlamayı amaçlamaktadır. İskeçe kazâsının 1882-1904 yılları arasındaki sosyoekonomik ve idarî yapısı bu yıllar arasında yayımlanmış Edirne Vilâyet Salnâmeleri üzerinden ele alınarak bu kaynakların konuyla ilgili içerdiği veriler takip edilerek sınırlandırılmıştır. Ele alınan konu çerçevesinde salnâmeler okunarak elde edilen verilerin analizleri yapılmış ve gerekli görülen yerlerde Osmanlı arşiv kaynaklarıyla karşılaştırılması yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın ortaya koyduğu temel argüman, İskeçe'nin 19. yüzyılın ortalarından itibaren bünyesindeki idarî, sosyal ve iktisadi müesseseler vasıtasıyla sosyoekonomik ve idarî yönden bölgenin müreffeh kentlerinden biri haline geldiğidir.

Anahtar Kelimeler: İskeçe, Salnâme, Edirne, Batı Trakya.

How to Cite: Chatip, Ö. (2024) The Socioeconomic and Administrative Structure of Kaza of Iskece Between 1882-1904 (According to the Annuals of Edirne Province), *CUJOSS*, 48(2): 153-163

Giriş

İskeçe (Ksanthi) Batı Trakya bölgesindeki yerleşim birimlerinden biridir. Bugün Yunanistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan şehir, Doğu Makedonya ve Trakya Eyaleti'ne bağlı İskeçe Bölgesi'nin de yönetim merkezidir. Bölgede ve şehirde ciddi sayıda mübadele dışı tutulmuş Müslüman-Türk yaşamını sürdürmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası olan bu topluluk bölgenin zengin sosyokültürel yapısını desteklemektedir (Batı-Trakya Türk-Müslüman varlığı için bkz. Hüseyinoğlu, 2022; Cin, 2009; Erdem, 2021; Hayrullah, 2020).

Antik dönemler dışında, ilk kez 879 tarihinde bir piskoposluk merkezi olarak kayıtlarda görülen İskeçe, 14. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı yönetimindeki bir yerleşim birimi haline gelmiştir (Kiriakidou, 1960: 31-32; Kiel, 1994: 425-431). Osmanlı padişahlarının üçüncüsü olan I. Murad-ı Hüdâvendigâr'ın yönetiminde Türk akıncılarının Balkan yarımadasında gerçekleştirdiği fetihlerin bir sonucu ve 1361 yılındaki Edirne'nin fethinin devamı olarak (Gökbilgin, 2000: 553-555), İskeçe'nin de dahil olduğu Batı Trakya bölgesi 1372 tarihinden itibaren tamamen Osmanlıların kontrolüne geçmiştir (Halaçoğlu ve Eren, 1992: 144-147). İskeçe'nin gelişimi de bu noktadan sonra önce bir ticaret merkezine sonra kasabaya ve kazâ merkezine doğru yol almıştır. Bölgede Osmanlı yönetimi tesis edildiğinde, komşu kentlerin aksine İskeçe bir yönetim birimi olarak ihyâ edilmemiş, bunun yerine kentin 13 km güneyine Yenice (Karasu) ismiyle yeni bir Türk yerleşim birimi oluşturulmuş ve bölgenin yönetim kazâsı uzun yıllar Yenice-i Karasu olarak kalmıştır.

1829 yılında meydana gelen iki büyük deprem (Georgantzis, 1976: 142) ve 1864 yılında gerçekleşen diğer bir deprem (BOA, İ.DH., 516-35165 / H. 12 Cemazeyilevvel 1280/ M. 25 Ekim 1863) tüm bölgede olduğu gibi Yenice-i Karasu'da da yıkımlara yol açarken 1841 (BOA, İ.DH., 42-2074 / H. 04 Cemazeyilahir 1257/ M. 24 Temmuz 1841) ve 1870 (Mpakirtzis, 2010: 60-61) yıllarında meydana gelen yangınlar Yenice'deki idare binalarına ve kasabanın büyük bir bölümüne zarar vermiştir. Genel değerlendirmeye göre bu afetlerin bir sonucu olarak hükümet idaresi 1872 tarihinde buradan İskeçe'ye nakledilmiştir (BOA, ŞD., 2879-33 / H. 17 Zilkade 1291/ M. 26 Aralık 1874; BOA, ŞD., 2006-23 / H. 27 Rabiulahir 1292/ M. 2 Haziran 1875; Kiel, 2013: 443-445). Salnâmelere bakıldığında, 93 Harbi de denilen, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına kadar Yenice-i Karasu kazâ merkezi olarak kayıtlıdır. Savaşın ardından ise İskeçe, Edirne vilâyetine bağlı Gümölcine sancağının bir kazâsı olurken Yenice-i Karasu, İskeçe kazâsının beş nahiyesinden biri haline gelmiştir (Salnâme-i Selânik, H. 1294: 68; Salnâme-i Edirne, H. 1300: 141-144).

Bu çalışmanın amacı Batı Trakya coğrafyasının önemli şehirlerinden biri olan İskeçe'nin geçirdiği değişim ve dönüşümü 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başları arasındaki zaman diliminde Edirne vilâyet salnâmeleri merkezinde ele almaktır. Böylece 1882 tarihinden itibaren bir kazâ merkezi olarak tarih sahnesine çıkan İskeçe'nin bağlı iskân birimlerinin ve idarî yapısının tespit edilmesi ve kazânın sosyoekonomik verilerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Ele alınan bu çalışma İskeçe'nin, kazâ merkezi olarak kayıtlı olduğu Edirne vilâyet salnâmelerinin verileri doğrultusunda, 1882 ile 1904 yılları arasındaki 28 vilâyet salnâmesinin okunup analizlerinin yapılması ve gereken noktalarda arşiv belgeleriyle karşılaştırılması yöntemiyle oluşturulacaktır.

Kaynaklar (Edirne Vilâyet Salnâmeleri)

Kelime anlamı "yıllık" olarak tanımlanan salnâme, yayımlandığı tarihten bir yıl önce meydana gelen olayların ilave edilerek güncellendiği ve içerdiği analitik bilgilerin toplu olarak sunulduğu, kamunun faydalanması için hazırlanıp basılmış eserlerdir. Osmanlı Devleti'nde merkezi idarenin, nezâret ve askeri kurumların, vilâyetlerin, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları salnâmeler bulunur (Aydın, 2009: 51-54). 1847 ile 1922 tarihleri arasında yayımlandığı tespit edilen salnâmeler, basıldıkları döneme dair, tarihi, coğrafi, idarî yapı, kurumlar ve yöneticileri, ekonomi ve ziraat, askeri kurum ve görevlileri, eğitim, bilim, kültür ve nüfus rakamları gibi diğer birçok alanda bilgiler verirler. Yıllar geçtikçe daha donanımlı içerik kazanmış olan bu süreli yayınlar, değerli bilimsel belgeleri de içermeleri hasebiyle, zengin bir bilgi kaynağı olarak tarih bilimine kaynak oluşturmaktadırlar (Duman, 2000: 1).

Osmanlı vilâyet salnâmeleri ise, yayımlandıkları vilâyetlere göre farklılıklar göstermekle beraber, ait olduğu vilâyetin idarî taksimatı, devlet görevlilerinin listeleri, mahalli tarih ve coğrafya ile ilgili bilgiler, ticari ve ekonomik yapı, nüfus, okullar, binalar, vb. pek çok konuda bilgiler içerdikleri için ayrı bir yer tutmaktadır (Günay, 2002: 77-136). Vilâyet salnâmelerinin bazı sayılarında yer alan haritalar ve görseller ise içeriği zenginleştirici unsurlar olarak görülebilir. Araştırma konumuzun kaynağını oluşturan Edirne vilâyet salnâmeleri, Hicri 1287 (1870-71) ile Mali 1319 (1903-04 / Hicri ve Mali yıl çevirileri için <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu>; Kurt, 2017; Hicri – H., Mali – Ma., Miladi – M. kısaltmaları kullanılmıştır) yılları arasında yayınlanmış olan 28 sayıdan oluşmaktadır (Duman, 2000: 97-99). Bunlar arasında özellikle 1892, 1893, 1901 ve 1903 senelerine ait

salnâmelerin diğerlerine göre daha kapsamlı hazırlandıkları değerlendirilmektedir (Kayıcı, 2016: 2).

İskeçe Kazâsı

Osmanlı Tanzimat hareketinin getirdiği yeniliklerden biri olarak Osmanlı taşra teşkilatında yönetim ve idarî taksimat noktasında bazı değişiklikler gerçekleşmiş, 1864 "(Tuna) Vilâyet Nizamnâmesi" ve bu nizamnâmenin geliştirilmiş hali olan 1871 nizamnâmesi ile kadim eyalet sistemi yerine vilâyet sistemi getirilmiştir (Düstur, 1289: 625). Bu nizamnâme ile Gümülcine tekrar sancak olarak yapılandırılmış ve alt birimleri düzenlenmiştir (Gökçe, 2005: 83). Salnâmeler üzerinden okumalar yaparak ilerlerirse, İskeçe 1877 (H. 1294) tarihine kadar Selânik vilâyetinin Drama sancağına bağlı Yenice-i Karasu kazâsının alt birimi olarak kayıtlıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1294: 68, 71, 78). Rumî takvime göre 1293 yılına rastladığı için Doksan Üç Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşı esnasında beş yıl boyunca salnâme basımına ara verildikten sonra, H. 1300 yılında 9. defa olarak tekrar basılmaya başlanan Edirne vilâyet salnâmesinde İskeçe, Edirne vilâyetinin Gümülcine sancağına bağlı İskeçe kazâsı olarak yer almaktadır. Bu hususta H. 1310 tarihli Edirne vilâyet salnâmesinde, Gümülcine'nin yeni oluşturulan Şarkî Rumeli vilâyetine karşı, mevki olarak ehemmiyetli konumu sebebiyle, 1879 yılı Nisan ayının sonuna kadar Gelibolu'ya bağlı bir kazâ iken bu tarihten sonra müstakil sancak ve liva olduğunu ve bu sancağa İskeçe'nin de dahil olduğu bazı kazâların eklendiği bilgisi kayıtlıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1310: 416). Bu doğrultuda, vilâyet nizamnâmesi ile statüsü değişen Gümülcine'nin bir alt birimi olan İskeçe'nin, 93 Harbi esnasında kazâ merkezi haline getirildiği ve Yenice-i Karasu'nun da İskeçe'nin nahiyelerinden biri haline geldiği anlaşılmaktadır.

Salnâmelerin aktardığı yeni yapılanmaya göre, birinci sınıf vilâyet-i şahane olarak tarif edilen Edirne merkez sancak konumundadır ve idarî olarak Kırk Kilise, Gümülcine, Dedeğaç, Tekfur Dağı, Gelibolu olmak üzere 5 sancağa bölünmüştür. Vilâyette merkez kazâ Edirne dışında 26 kazâ, 112 nahiyeye ve çiftliklerle birlikte 2000 adet köy kayıtlıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 906). Birinci sınıf mutasarrıflık olarak bahsi geçen Gümülcine sancağı altında ise; Gümülcine, İskeçe, Ahi Çelebi, Sultanyeri, Eğridere ve Darıdere olmak üzere 6 kazâ, 30 nahiyeye ve çiftliklerle birlikte 665 köy kaydı vardır. İskeçe'nin dahil olduğu Gümülcine sancağının son salnâme olan 1903/04 verilerine göre nüfusu 245.579 olarak aktarılmıştır (Salnâme-i Edirne, H. 1300: 131-157; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1036).

Coğrafi olarak ele alındığında İskeçe kazâsı, kuzey yönünde Darıdere ve Ahi Çelebi, doğu yönünde Gümülcine kazâları ile, güneyinde Adalar (Ege) denizi ve batısında Selanik vilâyeti ile sınırlıdır. Sancak merkezi olan Gümülcine'nin 48 kilometre batısında bulunan yerleşim biriminin; Sakarkaya, Yassıören, Celeblü, Yenice (Karasu) ve Yeniköy (1889-90 yılından sonra Cedid nahiyesi ismini almıştır) adlarında 5 nahiyesi vardır (Salnâme-i Edirne, H. 1307: 179). Çiftliklerle birlikte 107 köyü bulunan kazânın son salnâmede verilen nüfusu ise; 25.368 İslam, 3.136 Rum, 1.957 Bulgar, 37 Ermeni, 109 Yahudi ve 90 Kıpti olmak üzere, kazâ sınırlarında yaşayan diğer gayrimüslimler ve ecnebilerle birlikte toplam 33.854 olarak kayıtlıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 234; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1057).

Salnâmelerdeki tarife göre İskeçe kazâsı boyu 52 kilometre, eni 50 kilometre olan bir alana sahiptir. Kazânın doğusu, güneyi ve batısı, 922 dönüm verimli ve mahsuldar bir ovaya sahipken kuzeyi dağlık ve taşlık olarak tarif edilmektedir (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1058). Kazânın Çarşak, Gönen ve Edren isimlerinde üç adet gölü vardır ve bunlardan Edren gölünde sazan balığı yetiştiriciliği yapılmaktadır. Kazâ sınırlarında üç adet önemli akarsu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Karasu veya Mesta olarak adlandırılan nehir olup Taşöz adası karşısında Adalar denizinde nihayet bulmaktadır. İkincisi İskeçe çayıdır ve Rodop silsilesi yoluyla İskeçe kasabasını ikiye böldükten sonra Yenice ovasını geçerek Lagos (Karaağaç) körfezi bitişiğindeki Boru gölüne dökülmektedir. Üçüncü akarsu ise Otman Ören ve Kettânlık köyleri civarından gelip Koyunköy de birleştikten sonra Koyunköy deresi olarak isimlendirilir ve Yenice ovasında İskeçe çayı ile birleşerek Boru gölüne karışmaktadır.

İskeçe Kasabası: Coğrafi, Tarihi ve İdarî Durumu

İskeçe kasabası bağlı bulunduğu Gümülcine sancağının 43 kilometre batı yönünde yer almaktadır. Kasabanın kuzeyi Rodop dağlarının Karaoğlan ile Çal tepeleri ile örülü olup Çal tepesinin denizden yüksekliği yaklaşık 750 metredir. Kasabanın güneyi ise Adalar denizine kadar uzanan ova ile çevrilidir ve denize mesafesi 22 kilometredir. Kasabanın doğu sınırını Karaağaç körfezi ve Boru gölü belirlemektedir. Güney sınırı ise Karasu nehriyle şekillenmiştir. Kasabanın etrafına bakıldığında Bulustra köyünde bir harap kale ve İskeçe'nin doğusunda, demiryolu güzergahında Cenevizlilerden kalma Boru kalesi harabesi bulunmaktadır.

İskeçe'nin tarihçesine dair salnâmelerde aktarılan bilgilere göre kasaba ismini yerleşim yerlerinin üst başında bulunan "Eksanti" harabelerinden almıştır ve buraya eski

zamanlarda Ksanti denmiştir (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 236.). İskeçe Kalesi olarak isimlendirilen bu kale harabelerinin bugün ufak bir bölümü ayakta. Ahıryan (Aren) mahallesi olarak adlandırılan ve çoğunlukla Türklerin yaşadığı yerleşim birimine yaklaşık 475 metre mesafededir. Şehrin isim menşesine dair Salnâmede verilen bu bilgi bugün de geçerliliğini korumaktadır. Araştırmacıların şehrin ismine dair tespitlerine göre şehir ismini 845 yılında yapıldığı düşünülen Ksanthi kalesinden almaktadır (Georgantzis, 1976: 6984).

Türk kaynaklarına bakıldığında Aydınolu Umur Bey'in 14. yüzyıl ortalarında İskeçe'yi muhasara edip aldığı bilgisi vardır. Enveri Düsturnamesi'nde kayıtlı olan bu bilgide şehrin ismi "Eksya" olarak yazılmıştır (Mükrimin Halil Bey, 1929: 43). Aşıkpaşazade tarihinde kasaba "İskete" olarak geçmekte olup 1527 tarihli bir Osmanlı tahrir defterinde kasaba "İsketye" ismiyle kayıt altına alınmıştır (Âşık Paşazâde, H. 1332: 61; Âşık Paşazâde, 2003: 390; BOA, TT.d., 143 / H. 934/ M. 1527-28: 51). Edirne vilâyet salnâmelerinde şehrin ismi bugün kasabada yaşayan Türklerin de telaffuz ettiği şekliyle "İskeçe" olarak yer almaktadır. 1901-02 yılı salnâmesinde Türklerin İskeçe'yi Gazi Evrenos Bey marifetiyle 1361 (H. 763) senesinde fethettikleri bilgisi vardır (Salnâme-i Edirne, H. 1317: 448). Bilindiği gibi İskeçe'nin Osmanlılar tarafından tam olarak hangi yılda fethedildiğine dair değişik görüşler vardır. Salnâmedeki bilgi muhtemelen Edirne'nin fetih tarihini esas alarak verilmiştir. İskeçe'nin Osmanlılar tarafından kalıcı olarak fethinin Edirne'nin ele geçirilmesini takip eden on yıl içerisinde gerçekleştiği bilinmektedir. Osmanlılar İskeçe bölgesini fethettikten sonra yaklaşık 500 yıl boyunca kazânın idarî merkezi olarak Yenice-i Karasu'yu kullanmışlar, 1870'lerin ilk yıllarında kazâ merkezini buradan İskeçe'ye nakletmişlerdir (BOA, ŞD., 2879-33 / H. 17 Zilkade 1291/ M. 26 Aralık 1874; BOA, ŞD., 2006-18 / H. 21 Rabiulahir 1292/ M. 27 Mayıs 1875). Bu nakle dair 1891 senesi salnâmesinde "*İskeçe'nin birkaç sene önce 500 veya 600 haneli bir köy iken Yenice-i Karasu kasabasındaki hükümet merkezinin buraya nakledilmesiyle İskeçe'nin günden güne gelişme gösterip 1.527 haneye ulaştığı*" bilgisi verilmektedir. 1901 salnâmesinde ise nakil tarihinin 1874 (H. 1291) yılı olduğu bilgisi yer almaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 235, 238-239; Salnâme-i Edirne, H. 1317: 450; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1061, 1059).

Vilâyet salnâmelerinin ortak ve önemli özelliklerinin başında yerleşim birimlerinin idarî yapısını ayrıntılı biçimde içeriyor olmaları gelmektedir. Yerleşim birimlerindeki idarî kurumların hangileri olduğu, bu kurumların yöneticileri ve azaları, eğer varsa kurumlara ait

gelirler ve giderler bu salnâmelerin verileri arasında yer almaktadır. Salnâmelerin aktardığı veriler takip edildiğinde 19. yüzyılın son çeyreğinde idarî merkez kimliği kazanan İskeçe'nin idarî kadrolarının eksiksiz olduğu görülür.

Kazâdaki idarî yapılanmaya yakından bakıldığında, ilk zamanlarda kazâda, idare meclisi, belediye dairesi, şer'iyye, bidayet ve ticaret mahkemeleri, nüfus idaresi, ziraat ve ticaret odaları, âşar dairesi, tahrir-i emlak komisyonu, telgraf ve posta idaresi, rüsûm-ı sitte idaresi ve Karaağaç rüsûmat idaresi, İslam ve Rum cemaat meclisleri, rüşdiye ve iptidaiye (ilkokul) mektepleri, Avusturya, Fransa, Yunanistan ve 1895 yılından itibaren İtalya konsolos vekilleri bulunmaktadır. Yıllar içerisinde bu kurum ve memurluklara liman ve karantina idareleri, sanayi odası, muhacirin komisyonu, mâarif komisyonu, Ziraat Bankası şubesi, düyun-u umumiye ve reji idaresi, vesait-i nakliye-i askeriye komisyonu, evkaf komisyonu ve tahsilat komisyonunun da eklendiği görülmektedir.

Edirne vilâyet salnâmelerinde geçen ve İskeçe'nin idarî yapısını oluşturan bazı önemli vazifelerdeki isimlere bakılacak olunursa 1882 ile 1904 yılları arasında İskeçe'de on kaymakamın görev yaptığı tespit edilebilir. Bunlar arasındaki Daniş Efendi, Halil Nahifi Efendi ve Emin Raşid Efendi en çok görevde kalmış kaymakamlardır. Belediye yönetimine bakıldığında ise yine aynı yıllar arasında İskeçe belediyesinde sekiz değişik ismin belediye başkanlığı görevini aldığı görülmektedir. Bu isimler arasında Gavril Efendi ve kapıcı başı unvanına sahip Hacı Hafız Süleyman Efendi en uzun süre görev alan belediye başkanları olmuşlardır. Osmanlı Şeriye mahkemelerinde kadıların yargı görevi ifa ederken yardımcılarının pozisyonunda bulunan görevlilere nâib denmiştir (İhsanoğlu, 1994: 399). İskeçe'de görevlendirilmiş nâiblerden 1882 ile 1904 yılları arasında sekiz değişik isim salnâmelerde kayıtlıdır. Bunlar arasında Müderris Ahmed Hamdi Efendi İskeçe'de en uzun süre görev alan nâib olmuştur. Aynı yıllar arasında iki ismin İskeçe müftülüğü görevinde bulunduğu görülmektedir bunlardan Hafız Ahmed Efendi 1882 ile 1891 yılları arasında dokuz yıl görevde kalmıştır. İkinci isim olan Osman Nuri Efendi ise 1891 ile 1904 yılları arasında on üç yıl İskeçe müftülüğü görevinde bulunmuştur.

Salnâmelere Göre İskeçe Kazâsı ve Kasabasının Genel Özellikleri

İskeçe salnâmelerinde oldukça güzel sözcüklerle tarif edilmektedir. Genel bir değerlendirmeye aktarılacak olunursa, İskeçe'nin dağ eteğinde latif bir mevkide bulunduğu ve ortasından geçen İskeçe nehrinin kasabanın güzelliğini arttırdığı yazılmaktadır. Kasabadaki binaların

yeni tarzda inşa edildiğine dikkat çeken anlatımlarda kasabanın manzarası “ruhperver” ve “dilküşâ” kelimeleriyle tarif edilmektedir. Bu bilgilere ilave olarak kasaba meydanında pazarın da kurulduğu büyük bir meydanın olduğu ve bu meydanda merhum Hacı Emin Ağa tarafından inşa ettirilmiş eski saatin bulunduğu bilgisi vardır. Ayrıca kasabada belediye tarafından oluşturulan ve içerisinde çeşitli ağaç ve bitkilerin dikildi olduğu parktan övgüyle bahsedilmekte bu bahçenin özellikle yaz aylarında cuma ve pazar günleri halk tarafından ziyaret edildiği anlatılmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 236). Anlatımda hususiyetle cuma ve pazar günlerinin not edilmiş olması kasabanın Müslüman ve Hristiyan nüfus yapısına işaret etmektedir. Kasabadaki nüfus ağırlığının daima Müslüman-Türkler ile Ortodoks-Rumlar arasında olduğu bilinmektedir. Aşağıda nüfus bölümünde daha ayrıntılı ele alınacağı üzere, salnâmelerdeki nüfus verileri Osmanlı arşivindeki nüfus defterleriyle karşılaştırıldığında, İskeçe'nin idarî merkez olmasının ardından, kentin nüfus yapısının Müslüman-Türkler lehine artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 1891-92 salnâmesinde kasaba parkıyla ilgili dikkat çeken bir diğer ifade ise buranın yerel idare tarafından inşa edilmiş olduğu bilgisinin verilmesidir. Bilindiği gibi aynı dönem Balkan şehirlerinde park inşa etmek kentin gelişmişliğinin bir göstergesi olmuştur. İskeçe'nin de böyle övgüyle bahsedilen bir parka sahip olması kentin ve bireylerin sosyoekonomik yapısının gelişmişliğine referans olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Yine kentin gelişmiş altyapısına işaret eden başka bir bilgi de şehrin içinden geçen İskeçe çayı üzerinde biri 42x2,5 metre ve diğeri 38x2,5 metre olmak üzere yeni tekniklerle yapıldığı aktarılan iki adet köprü'nün varlığıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1059).

1903-04 salnâmesinde İskeçe kasabasının 13 mahallesi olduğu kayıtlıdır. 1843 yılına ait Osmanlı arşivindeki nüfus defterlerinde İskeçe kasabasının dokuz mahallesi kayıtlıdır. Bunlar Müslümanların kayıtlı olduğu: Cam-i Atik, Aşağı, Ahıryan (Yukarı) ve hem Müslüman hem de gayrimüslim kayıtlarının olduğu Samakof mahalleleridir (BOA, Nfs.d., 4654 / H. 1259/ M. 1843-44: 7-23). Gayrimüslim nüfusun kayıtlandığı aynı yıla ait nüfus defterinde ise; Kavak, Aya Görgi, Orta Sokak, Meskune (Saklon) ve Ayvalaş mahalleleri bulunmaktadır (BOA, Nfs.d., 4661 / H. 1259/ M. 1843-44: 1-21). Bu mahallelere 1849 yılındaki defterde Müslüman hane kayıtlarının bulunduğu Sulina (Sünne) mahallesi de eklenmiştir (BOA, KK.d., 6347 H. 1266/ M. 1849-50: 24). Bu veriler doğrultusunda, yüzyılın ortalarında, İskeçe kasabasının dördü Müslüman, beşi Hristiyan ve biri karışık olmak üzere 10 mahalleden oluştuğu görülmektedir. Bu karşılaştırma İskeçe'nin idarî merkez olduktan sonra nüfusu hızla artan

bir cazibe merkezi haline geldiğini göstermesi açısından önemlidir.

Araştırmamız kapsamında ele aldığımız 1882 ile 1904 yılları arasındaki salnâmelerin geneli tahlil edildiğinde, İskeçe kazâsının bünyesinde barındırdığı kurum, kuruluş, işletme ve tesisler göz önüne alındığında, kazâ genelinin ve kazâ merkezinin dönemin kalkınmış ve müreffeh yerleşim birimlerinden olduğu sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir. Kazânın eski Via-Egnatia üzerinde bulunması ve Ege denizi sahilinde yer almasının yanı sıra, kazâdaki sosyal kurumlar ile iktisadi kurum ve işletmelerin bu kalkınmanın mimarları olduğu çok açıktır.

İbadethane ve Kutsal Mekanlar

Edirne vilâyet salnâmelerinde İskeçe kasabasında beş cami ve üç tekke kayıtlıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 239; Salnâme-i Edirne, H. 1310: 468). Camilerden ilki “Pazaryeri” de denilen şehir meydanındaki Pazar Yeri Cami-i Şerifi'dir (İskeçe Cami ve Mescitleri, 2022: 65-69). Caminin bânîsi olan Hacı Emin Ağa kasaba meydanına bu camiyle birlikte bugün kentin simgesi olan saat kulesini de inşa ettirmiştir. İkinci dünya savaşı sırasında kenti işgal eden Bulgarlar tarafından yıkılmış olan caminin Hattat Ârif Efendi'ye ait kitabesi bugün İskeçe Sünne Camiinde bulunmaktadır (Yapar, 2019: 15, 19-20, 22-23). Kayıtlı diğer bir cami ise Sünne Mahallesi Cami-i Şerifi'dir ve bânîsi Kaymakam Hüseyin Bey'dir. Bu caminin İskeçe'nin sonradan kurulan Sünne (Sulina veya Beyler) mahallesinde bir külliye formunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu külliye ortak avlunun paylaşıldığı iki katlı bir medrese ve iki katlı büyükçe bir sosyal konutun varlığı tespit edilmiştir (Melkidou, 1999: 123-124). Bânîsinin Hacı Hafız Süleyman Efendi olduğu kaydedilen başka bir cami ise Dabbağhane Cami-i Şerifi olarak salnâmelerde kayıtlıdır. Cami 1972 yılında Yunan yönetimince yıktırılmıştır (Dede, 1975: 124-133; Dede, 1984: 9-11) ve bugün yerinde Dimokritos Üniversitesi Poliketnik okulu bulunmaktadır. Dördüncü olarak zikredilen cami ise Aşağı Mahalle Cami-i Şerifi'dir ve bânîsinin Çıplak Ağa pederi Hacı Ahmed Ağa olduğu aktarılır. Bugün Çınar Camii adını almış olan bu camiye eski tarihlerde Hubyar Camii de denmiştir. Bu caminin geçmişte 28 odalı bir medreseye de sahip olduğu bilinir (VGMA, VKF.HRM.d., 743 / H. 18 Şevval 1198/ M. 4 Eylül 1784: 270-275). Kasabada kayıtlı son cami ise, bânîsinin Dramalı Mehmed Paşa olduğu belirtilen Ahıryan Mahallesi Cami-i Şerifi'dir. Bugün Aren veya Yukarı adıyla anılan mahallede bulunan ibadethanenin konumu itibarıyla İskeçe'nin en eski camii olduğu düşünülmektedir (Melkidou, 1999: 57-62). Eski kazâ merkezi olan Yenice-i Karasu'da ise, salnâme kayıtlarında iki cami aktarılmaktadır. İlki Çarşı Cami-i Şerifi'dir ve bânîsinin

Budin defterdarı Ahmed Efendi'dir. İkincisi ise Çay Mahallesi Cami-i Şerifi, olarak aktarılır ve bânîsinin Gazi Evrenos Bey olduğu bilgisi verilir. Bunlar dışında kazânın diğer yerlerinde de çok sayıda cami ve mescit bulunduğu ve bunların çoğunun halkın kendi imkânları ile inşa edilip vakfedilmiş olduğu bilinmektedir.

1892-93 yılı Salnâmesinde İskeçe Aşağı mahallede tarikat-ı aliye-i Halvetiyye'den Ahmet Baba Dergâhı ve tarikat-ı Rifâiyye'den diğer bir dergâh bulunduğu kayıtlıdır. Ayrıca Emirler Tekkesi köyünde de bir türbe bulunduğu ve bu türbenin haziresinde ashâbıkirâmdan Emir Baba hazretlerinin mezarının bulunduğu yazılmıştır (Salnâme-i Edirne, H. 1310: 468). Bugün İskeçe'de ayakta kalabilmiş olan tek tekke yapısı Aşağı mahallededir. Hacı Hasip Baba (Bektaşî) olarak bilinen tekkenin eski yıllarda büyük bir bahçenin içerisinde yer aldığına dair yazılı kaynaklar vardır (Dede, 1975: 140). Bugün tekkenin dörtgen şekilli ve tek katlı ana binası dışında bahçesinde dört adet kabrin bulunduğu küçük bir kısmı korunabilmiştir.

Hicri 1319 (1903-04) senesi salnâmesinde İskeçe kazâsı genelinde bir mitropolidhane, on altı kilise ve manastır olduğu kayıtlıdır. Bunlardan mitropolidhane ile üç manastır ve beş kilisenin İskeçe kasabasında bulunduğu anlaşılmaktadır. Kasabanın kuzeydoğu tarafında bulunan manastıra Panaiya, kuzeyinde bulunanına Filamut ve kuzeybatı tarafındakine ise Birnar veya Aya-Taksar denildiği aktarılmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1059; Salnâme-i Edirne, H. 1309: 235). İlgili salnâmede bahsedilen İskeçe metropolitliğinin ilk kez 879 tarihinde İstanbul patriği olan I. Fotios'un yönetimindeki sinod kaydında rastlandığı bilinmektedir (Kiriakidou, 1960: 31). Osmanlı fethi sonrası İskeçe metropolitliği görevlerine devam etmiş Türklerin egemenliği boyunca faaliyetlerini sürdürmüştür. Bahsi geçen üç manastır ise İskeçe şehrinin kuzeyinde, biri Çal tepesi eteklerinde diğer ikisi ise Karaoğlan tepesi eteklerinde bir üçgen oluşturan konumlarda bulunmaktadırlar. Bölgede yaşayan bazı Hristiyanlar şehrin güneyindeki Karaağaç (Porto Lagos) körfezindeki Agiou Nikolaou manastırı da eklendiğinde bu manastır dörtlüsünün bir haç oluşturduğu ve İskeçe bölgesini felaketlerden koruduğu inancını taşımaktadırlar. Manastırların yapım tarihleri tam olarak tespit edilememiş olmakla birlikte geçirdikleri yangın veya depremlerden kurtarılan bazı belgelerdeki notlar vasıtasıyla Osmanlı hakimiyetinden çok önce var oldukları tespit edilebilmektedir. Bunlar arasında bulunan ve salnâmede Aya-Taksar olarak bahsi geçen manastırın tam ismi "İera Moni Pammegiston Taksiarhon" olup Türkçeye "Kutsal Baş Melekler Manastırı" olarak çevrilebilir. Taksiarhon manastırı İskeçe kale harabelerinin bugüne de ulaşan

kalıntılarının yaklaşık 200 metre güneybatısında bulunmaktadır ve diğer üçünden daha erken bir tarihte inşa edildiği tahmin edilmektedir. Salnâmede şehrin kuzeydoğusunda yer aldığı belirtilen Panaiya manastırına "İera Moni Panagias Arhaggeliotissas" ismi verilmektedir. 1829 yılında neredeyse tamamen yıkılan manastır 1835 ile 1845 yılları arasında metropolit Eugene tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Üçgenin üst noktasını oluşturan ve salnâmede Birnar olarak geçen manastır ise "İera Moni Panagias Kalamous" ismiyle bilinmektedir. Manastırın Bizans'ın ikonoklazma döneminde Bizans'tan gelen keşişler tarafından kurulduğu rivayet edilmektedir (Georgantzis, 244-246, 250).

Eğitim Kurumları

Edirne vilâyet salnâmelerinde 1882-83 yılından itibaren İskeçe kasabasındaki okullar ve bu okullara devam eden öğrenci sayıları da takip edilebilmektedir. Her yıl ayrıntılı şekilde ele alınmasa da 1882-83 yılı ile son salnâmenin yayınlandığı 1903-04 yılları arasında verilen bilgiler çerçevesinde İskeçe'nin eğitim kurumları üzerine bazı analizler yapılabilir. 1882-83 yılında sadece İskeçe'deki rüşdiye mektebi hakkında bilgiye rastlanır. Okulun müdürü Mehmed Hulusi Efendi'dir ve müdür dışında isimleri Ahmed Efendi ve Kâşif Efendi olan iki öğretmeni bulunmaktadır. İlgili salnâme okuldaki öğrenci sayısını 78 kişi olarak vermektedir. Bir sonraki yıl yayınlanan salnâmede ise rüşdiye mektebinin yanı sıra ilkokulun da bilgisi verilmektedir. Buna göre İskeçe ilkokulu müdürü İsmail Efendi'dir ve ismi belirtilmeyen iki öğretmen ilkokulda görev yapmaktadır. Bu yıla ait öğrenci sayısı verilmemiştir. 1891 yılına kadar tekrar edilen bu bilgilerin ardından 1891-92 salnâmesi kasabada erkek ve kız çocukların yeni usullere göre eğitim gördüğü biri erkek diğeri kız olmak üzere iki ilkokul olduğunu haber vermektedir (Salnâme-i Edirne, H. 1300: 144; Salnâme-i Edirne, H. 1301: 164; Salnâme-i Edirne, H. 1309: 238).

İskeçe kasabasındaki okullar hakkında en teferruatlı veri içeren salnâme ise 1895-96 yılında basılmış olan salnâmedir. Okullardaki öğrenci sayılarını aktarmanın yanı sıra kasabadaki Rum cemaatine ait okullar ve öğrenci sayılarını da vermektedir. Buna göre baş öğretmeni Mustafa Şevket Efendi olan rüşdiye mektebinde 114 öğrenci kaydı bulunmaktadır. Aynı yılın iptidai mekteplerinde (ilkokul) ise; Abdülrahmân Efendi'nin öğretmeni olduğu erkek okulunda 174 öğrenci, Âliye Hanım'ın öğretmeni olduğu kız okulunda 41 öğrenci ve Şâdiye Hanım'ın öğretmeni olduğu diğer kız okulunda 33 öğrencinin bulunduğu bilgisi vardır. Kasabadaki Rum okullarına bakıldığında ise müdürlüğünü Vasilaki Efendi'nin yaptığı İskeçe Rum rüşdiye mektebinde 77 öğrenci kayıtlıdır. Yani

Efendi'nin müdürlüğünü yaptığı Rum erkek ilkokulunda 172 öğrenci kayıtlıken öğretmeni Dora Hanım olan Rum kız ilkokulunda 120 öğrenci, Rum karışık ilkokulunda ise toplam 329 öğrencinin eğitim gördüğü aktarılır (Salnâme-i Edirne, Ma. 1311: 137-138).

Bu veriler çerçevesinde kasabanın idarî merkez olmasıyla birlikte okullaşma oranının da artmış olduğu nüfus artışına paralel olarak öğrenci sayısının da yükseldiği görülmektedir. Hemen hemen her köyde ilkokul bulunmakta ve bunlar eski usulde eğitim yapmakta iken İskeçe medresesi hariç kasabadaki tüm okullarda yeni usulle eğitim verilmektedir (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1060). En kapsamlı verileri elde ettiğimiz 1895-96 salnâmesi üzerinden bir analiz yapılacak olunursa kasabada toplam iki rüşdiye mektebi ve altı ilkokul bulunmaktadır. Kasabadaki toplam öğrenci sayısı (medreseye devam edenler hariç) 1.060 kişidir. Bunlardan 191 öğrenci rüşdiyeye devam ederken kalan 869'u ise ilkokul öğrencisidir. İkkokula devam eden 869 öğrenciden 329'unun kız olduğu ve buna göre kasabadaki öğrencilerin %38'inin kız öğrenci olduğu hesaplanabilir. Toplam öğrenci sayısı üzerinden bir hesaplama yapılacak olunursa İskeçe kasabasında okula devam eden öğrencilerin 362'si Müslüman ve 698'i Hristiyan'dır. Bunlar yüzde olarak hesaplandığında kasabada okula devam eden öğrencilerin %34'ü Müslüman ve %66'sı Hristiyan olarak hesaplanmaktadır. Müslüman öğrenciler arasında kız öğrencilerin oranı %20'dir. Hristiyan öğrencilerin ise %36'sının kız çocuğu olduğu hesaplanabilir. Her halükârda yüzyılın şartları göz önüne alındığında kasabadaki iki milletin de çocukların eğitimine önem verdikleri özellikle kız çocuklarının eğitimine önemli oranda imkân sağladıkları söylenebilir.

İktisadi Hayat

İskeçe kazâsı arazisinin tarım ve hayvancılığa oldukça elverişli olduğu ancak sancaktaki başlıca tarım faaliyetinin dünya çapında meşhur olan tütün olduğu bilinmektedir. Kazânın kuzeybatı kesimini oluşturan ve Yaka Köyleri denilen köylerin arazisi, taşlık olması nedeniyle tahıl üretimi için uygun olmasa da tütün üretimi için oldukça elverişlidir. 1891-92 salnâmesinin aktardığına göre, bölge tütün üretimden yıllık 180.000 Osmanlı lirasından fazla gelir elde etmektedir. Ayrıca tütünün istifi (pastal) ve balyalanması (denk ve boğça) için gereken yan ürünler ile işçi ve nakliye ücretleri de ele alındığında bu sektörün kazâya 70.000 lirayı aşan başkaca getirileri de vardır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 237). Bunun dışında tütün üreticileri sayıları altı bini bulan işçiye de istihdam sağlamaktadırlar. Üreticiye tütün üretimini sürdürmesi için faizsiz borç sağlanmakta ve bu krediler sayesinde

üretici tefecilere mecbur kalmadan üretimini sürdürebilmektedir.

1883-84 salnâmesine göre, Kazâda senelik tahmini 1.200.000 kıyye (okka) tütün üretimi vardır ve bunların her kıyyesi kalitesine göre dört kuruştan seksen kuruşa kadar fiyatlarla satılmaktadır. 1891-92 salnâmesinin Düyunu Umumiye idaresinin verilerini kaynak olarak aktardığına göre, bölgede 2.076.480 kilograma varan tütün elde edilmektedir ve bunların en kalitelisinin kilosu önceki senelerde bir Osmanlı lirasına satılmış olmasına rağmen fiyatı gündün güne düşmüş ve 1890-91 yılında en yüksek fiyat kilogram başına 50 kuruş olmuştur. Bu azalan fiyatların etkisi son salnâme olan 1903-04 salnâmesinde izlenebilmekte, yaklaşık on yılın ardından bölgedeki tütün üretimi yaklaşık bir buçuk milyon kıyye olarak aktarılmaktadır. Aynı salnâmede tüm Edirne vilâyetinin tütün üretimi ise 3.015.990 kıyye olarak aktarılmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1301: 274; Salnâme-i Edirne, H. 1309: 236-237; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 899). Bu verilere göre Edirne vilâyeti tütün üretiminin %49,73'ünün İskeçe kazâsından elde edildiği tespiti yapılabilir.

Kazâda buğday, darı, arpa ve mısır gibi tahıllar da üretilmektedir. Kazânın bağları az olduğundan şarap imalatının çok az olduğu aktarılmaktadır. Öte yandan kazâ genelinde hayvancılığın önemli bir iş kolu olduğu ve bunun bir sonucu olarak kazâda önemli miktarda tereyağı ve peynir imal edildiği bilgisi verilmektedir. İskeçe'de debbağhanelerin o yıllarda azaldığı bilinmektedir. Salnâmelerde bu bilgiyi teyit ederek eski yılların aksine kazâda senelik sadece 10.000 adet sahtiyan ve bir o kadar meşin ile 300 adet gön imal edildiğini aktarmaktadırlar (Salnâme-i Edirne H. 1309: 237; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1060).

Salnâmelerin aktardığı Karaağaç iskelesi civarında ve Boru gölünün denize dökülen bölümünde hazine-i hassaya ait Boru Dalyanı ve sahilde ise üç dalyan bulunduğu bilgisi bugün neredeyse hiç hatırlanmayan bilgilerdir. Bu dalyanlarda; kefal, yılan balığı ve levrek başta olmak üzere balık avcılığı yapılmakta, kefal balığı yumurtaları ihraç edilmekte ve tuzlama tekniği uygulanan balık çeşitleri, başta Gümölcine olmak üzere İzmir ve İstanbul'a satılmaktadır.

Bölge arazisinin büyük bölümü volkanik bir yapıya sahip olduğundan, gümüş, bakır, demir, antimon, simli kurşun, kömür gibi maden yataklarının bulunduğu aktarılan bilgiler arasındadır. Ayrıca İskeçe kasabasına iki buçuk saat mesafede, kasabanın kuzeydoğusunda bulunan ılıcaların, ilk bahar ve son bahar mevsimlerinde yaklaşık iki bin kişinin ziyareti ile kasaba ve kazâya iktisadi

canlılık kazandırdığı bilgisi de salnâmelerin aktardığı bilgiler arasındadır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1060).

Ulaşım

İskeçe kazâsının ticaret ve yolcu lojistiğinin başlıca merkezi, Adalar (Ege) Denizi sahilinde yer alan, Karaağaç veya bazı kaynaklarda Porto-Lagos da denilen körfezdeki Karaağaç limanıdır. İskeçe kasabasının 22 km güney doğusunda yer alan liman, H. 1309 salnâmesine göre, Osmanlı gemileri dışında Avusturya, Yunanistan ve İngiltere gemilerinin de aktif olarak kullandığı bir limandır ve kazânın ithalat ve ihracatı bu iskele vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Aynı salnâmeye göre iskeleye senelik, 114.807 ton kapasiteli 233 vapur ve 356 yelkenli gemi ziyaret etmiştir. Burası İskeçe'nin yanı sıra merkez liva olan Gümülcine ve diğer komşu beldelerin de aktif olarak kullandığı bir lojistik noktadır. İskelenin etrafındaki bataklıklardan dolayı iklim şartlarının pek iyi olmadığı ve liman çevresinin bu yüzden gelişemediği aktarılmaktadır. H. 1309 salnâmesine göre limanın çevresinde sadece birkaç han ve mağaza bulunmaktadır ve gümrük idaresi ve karantina gibi ihtiyaç duyulan kurumların binaları da icar ile tutulmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1060-1061; Salnâme-i Edirne, H. 1309: 238).

1903-04 salnâmesinin aktardığına göre, Dedeagaç'tan Makri, Gümülcine, Karaağaç üzerinden İskeçe'ye ulaşan 123 buçuk kilometre uzunluğunda bir karayolu bulunmaktadır. Bu yolun 56 buçuk kilometresi asfalt olup yol üzerinde 46 kâgir, bir ahşap ve 28 muhtelif köprü ile 34 kasis vardır. 1891-92 salnâmesinden anlaşıldığı üzere İskeçe'den Karaağaç limanına ulaşan bir asfalt yolun yapımına başlanmış olup 1904 yılında bu yolun büyük bölümünün tamamlanmış olduğu, sadece beş veya altı kilometrelik kısmının kaldığı takip edilmektedir. Ayrıca yine İskeçe'den Ahi Çelebi'ye bir askeri yol yapımına başlandığı ve 1904 yılında bu yolun yarısının tamamlanmış olduğu bildirilmektedir. Şahin ve Palas köylerinden geçerek İskeçe'den Paşmaklı'ya giden 92,7 kilometre uzunluğundaki yolun ise 70 kilometresinin onarılmış olduğu aynı salnâmede aktarılmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 238; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 902).

İskeçe kazâsında etkin kullanılan diğer bir ulaşım vasıtası demiryoludur. Edirne'nin Ege denizine açılımlını sağlayan Dedeagaç limanı beraberinde bir sancak merkezi olan Dedeagaç kasabasını getirmiş ve bu yerleşim biriminin Selanik ile bağlantısını kuran Dedeagaç-Selanik demiryolu bağlantı hattı 1896 yılında kurulmuştur (Aydın, 2021: 76-100). Dedeagaç'tan Selanik'e kadar 442 kilometre olan hattın 50 kilometrelik bölümü İskeçe kazâsının sınırları içerisinde geçmektedir. Doğudan

batıya, Kızılca Köy, İskeçe, Okçılar ve Yeni Köy istasyonları kazâ dahilindeki demiryolu istasyonlarıdır. İskeçe'de bugün de kullanılan tren istasyonu kasabanın 15 dakika güneyinde yer almakta ve kasaba ile istasyon arasında, 1030 metre uzunluğunda, etrafında salkım ve çınar ağaçlarının olduğu ve fenerlerle aydınlatılan asfalt bir yol bulunmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 902, 906, 1061; Salnâme-i Edirne, H. 1302: 272; Salnâme-i Edirne, H. 1309: 238).

1883-84 salnâmesinde İskeçe çayı üzerine inşa edilmiş köprüler dışında, kazânın batısında, Karasu nehri üzerinde de bir köprünün bulunduğu bilgisi aktarılmaktadır. Köprünün ova kısmındaki bölümünün 1882 yılında yenilenmiş olduğu ve boyunun 260 metre olduğu bilgisi vardır (Salnâme-i Edirne, H. 1301: 275). 1903-04 salnâmesi takip edildiğinde ahşap olduğu anlaşılan bu köprünün birkaç sene önce nehir sularının yükselmesiyle harap olduğu ve bunun üzerine padişahın emri ile İskeçe belediyesi tarafından yeni köprü inşasına başlandığı bilgisine rastlanır. Yeni köprü 240 metre boyunda ve tamamı demir olarak tasarlanmıştır.

Nüfus

Edirne vilâyet salnâmelerine bakıldığında kazâ özelinde ve bazen kasaba bahsinde bazı nüfus verilerinin de işlendiği görülür. Son yıllarda basılan salnâmelerde daha ayrıntılı nüfus bilgileri yer almaktadır. Ancak bu verilerin her yıl düzenli olarak verilmediği ve bazı takip eden yıllarda da eski rakamların tekrar edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden ilgili salnâmelerin İskeçe'ye ait aydınlatıcı nüfus verilerini aktarmaktan uzak oldukları görülür. Ayrıca dönemin matbaa tekniklerinin bir sonucu olarak nüfus verilerine ait bazı rakamların doğru okunamayacağı veya hatalı basılmış olabileceği göz önünde tutulmalıdır. Salnâmelerin aktardığı İskeçe'ye ait nüfus verilerinin Osmanlı arşivinde bulunan nüfus defterleri ile karşılaştırılarak desteklenmesinin gerektiği kanaatini taşımaktayız.

Salnâmelerdeki nüfus bilgilerinin arşivdeki nüfus verileriyle karşılaştırılmasına örnek oluşturabilecek bir değerlendirme yapılacak olunursa: 1891-92 salnâmesindeki kayda göre İskeçe kasabasında toplam hane sayısı 1.527 olarak aktarılmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 235). Osmanlı arşivindeki yakın dönem nüfus defterlerine bakıldığında 1840 yılına ait veriler kasabada 636 Müslüman ve 649 reaya olmak üzere toplam 1.285 hane kaydı vermektedir (BOA, Nfs.d., 4651 / H. 1246/ M.1830-31: 12-30; BOA, Nfs.d., 4660 / H. 1256/ M. 1840-4: 2-34). Yine 1843 yılına ait nüfus defterlerine bakıldığında İskeçe'de 645 Müslüman ve 694 reaya olmak

üzere toplam 1.339 hanenin kayıtlı olduğu görülür (BOA, Nfs.d., 4654 / H. 1259/ M. 1843-44: 7-23; BOA, Nfs.d., 4661 / H. 1259/ M. 1843-44: 1-21). Bu tespitler ışığında bahse konu salnâmenin aktardığı “*idarî birimlerin Yenice-i Karasu’dan İskeçe’ye naklinden dolayı kasabanın gündün güne büyüdüğü*” bilgisi de göz önüne alındığında 1891-92 yılında İskeçe’de 1.527 hane olması nüfus defterlerinden sağlanan verilerle mümkün görünmektedir. Ancak bu veri arşiv kayıtlarından sağlanan veriler kadar sağlıklı kabul edilmemelidir.

Çalışmamızda ele aldığımız İskeçe kazâsı ve kasabası özelinde değerlendirilecek olunursa kazâda bulunan nüfus salnâmeler tarafından Müslim, Rum, Bulgar, Ermeni, Yahudi, Kıpti ve başka bir devletin tebaası olan yabancılar olarak kategorize edilmiştir. Ancak bazı yıllarda belirli zümreler ayrılmadan “diğerleri” başlığı altında aktarılmıştır.

19. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu’nda yapılan ilk nüfus sayımı olarak kabul edilen 1831 yılındaki nüfus sayımında Rumeli tarafında kayıtlı olan Gümölcine sancağı erkek nüfusu 37.568 olarak verilmiştir (Karal, 1943: 39-40). 1881 ile 1893 yıllarında yapılmış nüfus sayımı sonuçlarına göre ise, Edirne vilâyetinin alt birimi olarak kaydedilmiş olan Gümölcine sancağında toplam 216,509 nüfus kaydedilmiştir (Karpas, 1985: 124-125). Gümölcine’nin sancak merkezi olup İskeçe’nin kazâ statüsü almasıyla, salnâmelerde rastlanan nüfus verileri analiz edilerek oranları hesaplanmış ve ekler bölümünde tablo haline getirilmiştir.

Salnâmeler üzerinden elde edilen nüfus verilerinin kısa bir değerlendirilmesi yapılacak olunursa, ilgili yıllarda İskeçe bölgesinin yüksek oranda Müslüman-Türk nüfusa sahip olduğu ve diğer milletlerin oranının oldukça düşük olduğu rahatlıkla gözlenmektedir. Türklerden sonra ikinci nüfus yoğunluğuna sahip olan Rumların, kazâ nüfusunun %15’inin üzerine çıkmadığı gibi diğer bir millet olan Bulgar nüfusunun ise, %7’nin üzerine çıkmadığı tespit edilmiştir. Dikkat çeken başka bir unsur ise, İskeçe kazâsının, Edirne’nin diğer kazâlarına oranla yoğun bir yabancı nüfusunu misafir etmesidir. Bu özelliğin kazânın sahip olduğu iktisadi potansiyelin göstergesi olduğu değerlendirilebilir.

Yukarıda değinildiği üzere, İskeçe kasabası H. 1291 (1874-75) yılında kazâ merkezi olmuş, daha önce 500 veya 600 haneli bir köy iken birkaç yıl içerisinde 1.527 hanelik bir nüfus değişimine uğramıştır. 1903 yılına gelindiğinde 13 mahalleden oluşan kasaba, yakın tarihli gelişiminin bir avantajı olarak düzenli ve yenilikçi bir yol izleyerek

gelişebilmiştir (Salnâme-i Edirne, H. 1317: 450; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1059).

Sonuç

Günümüzde Yunanistan Cumhuriyeti’nin kuzey şehirlerinden biri olan İskeçe, Osmanlıların Batı Trakya fetihleri sonrası önce Yenice-i Karasu kazâsına tabi bir köy, 1872 tarihinden sonra ise kazâ ve kazâ merkezi statüsüne gelmiştir. Çalışmamız kapsamında 1882 ile 1904 tarihleri arasında yayınlanmış Edirne vilâyet salnâmelerinin ihtiva ettiği veriler özelinde ele alındığında, İskeçe kasabası ve kazâsının idarî ve sosyoekonomik yönlerine dair bazı sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır.

Kazânın bulunduğu coğrafyanın bir yansıması olarak, ele alınan dönemde, kazâda hem Ege hem de Balkan yaşam tarzının birlikte sürdürüldüğü ortaya çıkmaktadır. İskeçe kasabasını ise barındırdığı değişik milletlerden mürekkep nüfus yapısı ve yabancı popülasyonu ile çok kültürlü şehir hayatına sahip bir Osmanlı yerleşim birimi olarak tarif etmek mümkündür. Şehirde çeşitlilik arz eden nüfus yapısının kırsalda aynı olmadığı gözlemlenmekte, kazânın yüksek oranda Müslüman-Türk nüfusa sahip olduğu ve diğer milletlerin oranının oldukça düşük oranda bulunduğu görülmektedir. Mesela Türklerden sonra ikinci nüfus yoğunluğuna sahip olan Rumların, kazâ nüfusunun %15’inin üzerine çıkmadığı, diğer bir millet olan Bulgar nüfusunun ise, %7 olduğu ele alınan verilerle tespit edilebilmektedir.

Kazâ genelinde 135 mektep ve iki medrese olduğu gibi İskeçe kasabasında; iki rüşdiye, üçü kız çocukları için olmak üzere altı ilkokul ve bir medresenin varlığı da söz konusu kalkınmışlığın bir göstergesi sayılmalıdır. Bölgede tarım ve hayvancılığın ön planda olduğu iktisadi yapının lokomotifinin ise tütün üretimi ve ihracatı olduğu çok açıktır. İlgili salnâmelerin aktardığı tarım verilerine bakıldığında Edirne vilâyetindeki tütün üretiminin %49,73’ünün İskeçe kazâsından elde edildiği görülmektedir. Ayrıca İskeçe kazâsının sahip olduğu karayolu, demiryolu ve liman ile iktisadi lojistik ve ulaşım kolaylığı açısından donanımlı bir alt yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. İskeçe kazâsı hem sahil hem ova hem de dağlık alana sahip bir fiziki yapıya sahiptir. Ulaşım kolaylığı ve tarımsal alanların uygunluğu göz önüne alındığında ova ve sahilde köylerin yoğunlaşmış olması doğal bir beklenti olsa da köylerin sahadaki dengeli dağılımına bakarak İskeçe’nin dağlık kesimindeki hayvancılığın da yerleşim birimi oluşumunda göz ardı edilmemesi gereken bir faktör olduğu değerlendirilmiştir. 1904 yılının Edirne vilâyet salnâmesine göre İskeçe kazâsında iki kasaba (İskeçe ve

Yenice-i Karasu), 107 köy ve 65 çiftlik kaydı tespit edilmiştir.

Çalışmamız sonucunda kazâdaki idarî yapıyla birlikte bölge genelindeki kurum, kuruluş, işletme ve tesisler gözü önüne alındığında, İskeçe'nin dönemin kalkınmış ve müreffeh yerleşim birimlerinden biri olduğu sonucu çıkarılabilir. Bunun başlıca sebebinin ise çalışmamızın temel argümanı olan kentin 19. yüzyılın ortalarından itibaren bünyesinde barındırdığı idarî, sosyal ve iktisadi müesseselerin organizasyonu ile ilgili olduğu değerlendirilmiştir. Bu çalışma 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı arasındaki zaman diliminde İskeçe'nin geçirdiği değişim ve dönüşüm konusuna tarih araştırmaları açısından katkı sağlamayı amaçlamıştır. Literatüre bakıldığında vilâyet salnâmeleri temelinde bölgenin ele alındığı böyle bir çalışma yok denecek kadar azdır.

Extended Summary

This study examines the kazâ (districts) and town of İskeçe under the Ottoman rule in the context of the Edirne Vilâyet Salnâmeleri (province yearbooks) published between 1870 and 1904. It is observed that İskeçe, which had previously been the administrative center of the town of Yenice-i Karasu and a sub-settlement of the kazâ with the same name, became a kazâ center with the 1871 regulation after the Ottoman-Russian War, which can be followed looking through the salnâmes.

It is determined that the newly established kazâ of İskeçe had 5 nâhiyes (sub-districts), namely Sakarkaya, Yassıören, Ceblü, Yenice (Karasu) and Yeniköy (Cedit). In spite of some changes occurred in the period that this research covers, it had 107 villages and farm sub-settlement units in general. According to the latest salnâmes from the beginning of the 20th century, the population of the kazâ was calculated as 33,854, including 25,368 Muslims, 3,136 Greeks, 1,957 Bulgarians, 37 Armenians, 109 Jews and 90 Copts, and other non-Muslims and foreigners living within the borders of the kazâ. While it was understood that the population weight in the town of İskeçe was balanced between Muslims and Christians, Muslims were dominant in the kazâ with rates varying between 79% and 83%. A striking point in the population of the region is that the kazâ of İskeçe hosted large foreign (non-Muslim) population compared to other kazâs of Edirne. The population data of the kazâ obtained from the salnâmes is analysed in the text while tables and graphs regarding to this data is available at the appendix section.

Having carefully analyzed, it is understood that the town of İskeçe became an attractive city with a rapidly increasing population after becoming an administrative center. When compared with the records in the Ottoman archives, it becomes obvious that the number of neighbourhoods in the town increased, and in the archive records of 1843 and 1849, the number of neighbourhoods increased from 10 to 13 at the end of the century. The data obtained in this study reveals that İskeçe was a settlement with the developed infrastructure of the period. Also, families living in the town gave importance to the education of their children, the schooling rate was at a sufficient level and especially girls were also included in the education system.

This study shows that the kazâ made significant progress in agriculture and animal husbandry and especially tobacco production and export brought significant economic power to both the kazâ and the town of İskeçe. In the relevant section regarding tobacco production and its prices in the region, it is underlined that 49.73% or almost half of the tobacco produced in the vilâyet of Edirne was produced in İskeçe. Moreover, the transportation network in the region was in good condition in parallel with tobacco export and that the Karaağaç (Porto-Lagos) port was the most important transportation station of the kazâ for import and exports. The number of villages and farms owned by the kazâ was also available at the salnâmes indicating that that rural settlement was high across the region.

As a result, after a deeper analysis and evaluation of archival documents, it is understood that the kazâ and town of İskeçe gradually turn into one of the developed and prosperous settlements of the period. Its social and administrative institutions were fully functioning. In the town of İskeçe, a developed structure is seen in accordance with the possibilities of the century, both in terms of social and city infrastructure. In the late 19th century, İskeçe became a significant town of the region with a multicultural structure where diverse communities were sharing the same city in harmony with each other.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşiv Belgeleri (BOA)

Tapu Tahrir Defterleri

BOA, TT.d., 143 / H. 934/ M. 1527-28.

Nüfus Defterleri

BOA, Nfs.d., 4648 / H. 1246/ M.1830-31.

BOA, Nfs.d., 4649 / H. 1246/ M.1830-31.

BOA, Nfs.d., 4651 / H. 1246/ M.1830-31.

BOA, Nfs.d., 4654 / H. 1259/ M. 1843-44.

BOA, Nfs.d., 4660 / H. 1256/ M. 1840-41.

- BOA, Nfs.d., 4661 / H. 1259/ M. 1843-44.
İrade Dahiliye
 BOA, İ.DH., 516-35165 / H. 12 Cemazeyilewel 1280/ M. 25 Ekim 1863.
 BOA, İ.DH., 42-2074 / H. 04 Cemazeyilahir 1257/ M. 24 Temmuz 1841.
Şura-yı Devlet
 BOA, ŞD., 2879-33 / H. 17 Zilkade 1291/ M. 26 Aralık 1874.
 BOA, ŞD., 2006-18 / H. 21 Rabiulahir 1292/ M. 27 Mayıs 1875.
 BOA, ŞD., 2006-23 / H. 27 Rabiulahir 1292/ M. 2 Haziran 1875.
Kâmil Kepeci
 BOA, KK.d., 6347 H. 1266/ M. 1849-50.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (VGMA) Haremeyn Vakfiyye
 VGMA, VKF.HRM.d., 743 / H. 18 Şevval 1198/ M. 4 Eylül 1784.
TTK Kütüphanesi, İSAM Arşivi ve İBB Atatürk Kitaplığı
 Salnâme-i Vilâyet-i Edirne H. 1300 (M. 1882-83); H. 1301 (M. 1883-84); H. 1302 (M. 1884-85); H. 1303 (M. 1885-86); H. 1305 (M. 1887-88); H. 1307 (M. 1889-90); H. 1309 (M. 1891-92); H. 1310 (M. 1892-93); Ma. 1310 (M. 1894-95); Ma. 1311 (M. 1895-96); Ma. 1317 (M. 1901-02); Ma. 1319 (M. 1903-04).
 Salnâme-i Vilâyet-i Selânik sene H. 1294 (M. 1877-78) Yılı.
Yayınlanmış Kaynak
 ÂŞIK PAŞAZÂDE, *Tevârih-i Âli Osman'dan*, Matbaa-i Âmire, İstanbul H. 1332 (M. 1913-14).
 ÂŞIK PAŞAZADE, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Kemal Yavuz ve M.A. Yekta Saraç, K Kitaplığı 28, İstanbul 2003.
 Düstûr, Tertib I, C. 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289.
Literatür
 AYDIN, B. (2009). "Salnâme", *TDVİA*, C. 36, ss. 51-54.
 AYDIN, H. (2021). "Rumeli Demiryolları Ege Denizi Bağlantı Hattında Yeni Bir Liman Kenti: Dedeoğaç (1872-1912)", *Humanitas*, 9 (17), ss. 76-100.
 CİN, T. (2009). The Current Problems of The Turks of Western Thrace in Greece as a Member of The European Union, *Ege Akademik Bakış*, 9 (4), ss. 1527-1544.
 DEDE, A. (1975). *Rumeli'nde Birakılanlar*, Otağ Matbaası, İstanbul.
 DEDE, A. (1984). *Tarih ve Memleketim: İskeçe'deki Türk Eserleri*, BTTDD Yayınları, İstanbul.
 DUMAN, H. (2000). *Osmanlı Salnâmeleri ve Nevsâlleri*, C.1, EDHV, Ankara.
 ERDEM, N. (2021). Nüfus Mübadelesi ve Batı Trakya Türkleri, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no.1, ss. 139-151.
 GEORGANTZIS, P. (1976). *Συμβολή Εις Την Ιστορίαν Της Ξάνθης*, [İskeçe Tarihine Katkı], BAA, İskeçe.
 GÖKBİLGİN, M. T. (2000). "Edirne", *TDVİA*, C. 10, ss. 553-555.
 GÖKÇE, T. (2005). "Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından 'Mufassal-İcmâl' Avârız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazâsı Örnekleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XX/1, ss. 71-134.
 GÜNAY, V. (2002). "Kırkağaç Kazâsının Sosyo-Ekonomik ve İdâri Yapısı (Aydın Vilâyet Salnâmelerine Göre)", *Manisa Araştırmaları*, C. 2, ss. 77-136. Manisa.
 HALAÇOĞLU, Y. ve EREN, H. (1992). "Batı Trakya", *TDVİA*, C. 5, ss. 144-147.
 HAYRULLAH, P. (2020). *Balkan Savaşlarından Sonra Batı Trakya Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı ve Eğitim Tarihi* (BAKEŞ Yayınları: 44) Gümülcine.
 HÜSEYİNOĞLU, A. (2022). Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan'ın Azınlık Politikası: Süreklilik ve Değişimler Ekseninde Batı Trakya Türklerinin Temel Meseleleri (1991-2021), Esra Özşuer, (ed.), *Tarih ve Uluslararası İlişkiler Perspektifinden Türk -Yunan İlişkileri 1821-2021* (İstanbul: Boyut Yayınları), ss. 290-307.
 İHSANOĞLU, E. (1994). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C. 1, İTSKAM Yayınları, İstanbul.
 İskeçe Cami ve Mescitleri, (2022). C. 1, İskeçe Müftülüğü Yayınları, İskeçe.
 KARAL, E. Z. (1943). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, BDİE, Ankara.
 KARPAT, K. H. (1985). *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin.
 KAYICI, H. (2016). *Edirne Vilâyeti Salnâmelerine Göre Filibe Sancağı (1870-1877)*, Trakya Üniversitesi / 173, Edirne.
 KIEL, M. (1994). "İskeçe", *TDVİA*, C. 22, ss. 553-555.
 KIEL, M. (2013). "Yenice-i Karasu" *TDVİA*, C. 43, ss. 443-445.
 KİRİAKİDOU, S. P. (1960). *Περί Την Ιστορίαν Της Θράκης*, [Trakya'nın Tarihi Üzerine], Selanik.
 KURT, Y. (2017). *Osmanlıca Dersleri 2*, Akçağ Yayınları, (9. Baskı), Ankara.
 MELKİDOU, H. (1999). *Τα Μουσουλμανικά Μνημεία Της Ξάνθης Και Η Συμβολή Τους Στην Πολεοδομική Εξέλιξη Της Πόλης*, [İskeçe'deki Müslüman Anıtları ve Şehrin Kentsel Gelişimine Katkıları], Selanik Aristoteles Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Doktora Tezi, Tripoliçe (Tripoli).
 MPAKİRTZİS, İ. M. (2010). *Στοιχεία Για Την Ιστορία Τής Κωμόπολης Τής Γενισέας Και Τής Επαρχίας Τής (Καζα) Κατά Την Οθωμανική Περίοδο*, [Osmanlı Dönemi Genisea Kasabası ve Kazâsının Tarihine İlişkin Bilgiler], Ekdoseis Spanidi, İskeçe.
 MÜKRİMİN HALİL BEY, (1929). *Düsturname-i Enverî*, Evkaf Matbaası, İstanbul.
 YAPAR ÜNAL, B. (2019). "Yunanistan İskeçe'de Hattat Ârif Efendi'ye Ait Bir Kitabe Hakkında", *ABAD/JABS*, DOI: 10.32953/abad.549434, 2(3): 13-24.
İnternet Kaynakları
<https://sozluk.gov.tr/> (03.06.2022).
<https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> (01.06.2022)

Ekler

Ek 1: Gümülcine Sancağı Hane ve Nüfus Bilgileri.

	Hane	Nüfus	Çiftlik	Arsa
1883-84	39.866	-	88	238
1884-85	44.090	214.899	88	238
1887-88	43.991	215.643	85	239

Kaynak: Salnâme-i Edirne, H. 1301: 253; Salnâme-i Edirne, H. 1302: 253, 256; Salnâme-i Edirne, H. 1305: 260, 262.

Ek 2: İskeçe Kazâsı 1884-85 Nüfus Durumu.

	İskeçe Kazâsı	Gümülcine Sancağı	Kazânın Sancak İçerisindeki Yüzdesi %
Toplam Hane	6.250	44.090	14,1
Toplam Nüfus	29.006	214.899	13,5
Hususî Hane	6.194	43.715	14,1
Yerli Erkek	13.750	106.136	12,9
Yerli Kadın	13.539	105.892	12,7
Yabancı Hane	56	385	14,5
Yabancı Erkek	1.489	2.285	65,1
Yabancı Kadın	228	591	38,5
Hane Başına Nüfus	4,6	4,8	-

Kaynak: Salnâme-i Edirne, H. 1302: 256.

Ek 3: İskeçe Kâzası 1891-92 Nüfus Durumu.

İskeçe Kazâsı	
Hane	6.827
Nüfus	30.609
Hane Başına Nüfus	4,4

Kaynak: Salnâme-i Edirne, H. 1309: 234, 235.

Ek 4: İskeçe Kâzası 1892-93 Nüfus Durumu.

İskeçe Kazâsı	
Hane	6.831
Nüfus	30.896
Hane Başına Nüfus	4,5

Kaynak: Salnâme-i Edirne, H. 1309: 234, 235.

Ek 5: İskeçe Kazâsı 1895-96 Nüfus Durumu.

Cemaât İsmi	İskeçe Kazâsı				Gümülcine Sancağı				Toplam		
	Yerli Erkek	Yabancı Kadın	Yabancı Erkek	Toplam	Yerli Erkek	Yabancı Kadın	Yabancı Erkek	Toplam			
İslam	119	1167	38	10	240	101	102	74	38	205	
Rum	10	2	2	5	69	802	291	8	7	228	
Ermeni	232	2145	73	10	531	706	683	92	23	150	
Bulgar	7		9	8	9	0	4*	3	3	50	
Yahudi			33		33	165	164	33		362	
Kıpti	913	887	23	9	183	109	106	23	9	216	
Diğer					2	09	68			09	
Toplam					15	15	324	302	82	57	765

Protestan	36		36		67		49		79		35		230	
Enebi	67	49	79	35	230	67	49	79	35	230				
Toplam	152	1475	12	27	315	120	120	18	72	243				
	17	3**	92	2	34	327	308	88	1	244				

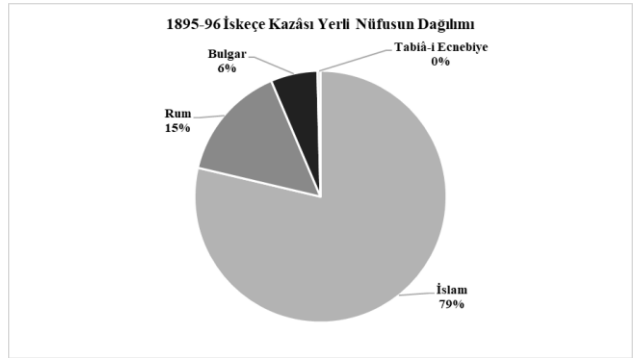
Kaynak: Salnâme-i Edirne, Ma. 1310: 240, 241.
*Genel toplamlar incelendiğinde ilgili salnâmede, Gümülcine kazâsı Rum kadın nüfusunun toplamları doğru verildiği halde, cetvelde 500 kişi eksikle, 6334 kişi olarak yazıldığı tespit edilmiştir. Yukarıdaki tabloda rakamın düzeltilmiş hali olan 6834 kişi verilmiştir.
**Yerli kadın nüfusunun toplamı 14.708 çıkarken cetvelde bu toplam 14.753 olarak yazılmıştır. 45 kişilik bu farkın hangi zümreye ait olduğu tespit edilememiştir.

Ek 6: İskeçe Kazâsı 1901-02 ve 1903-04 Nüfus Durumu.

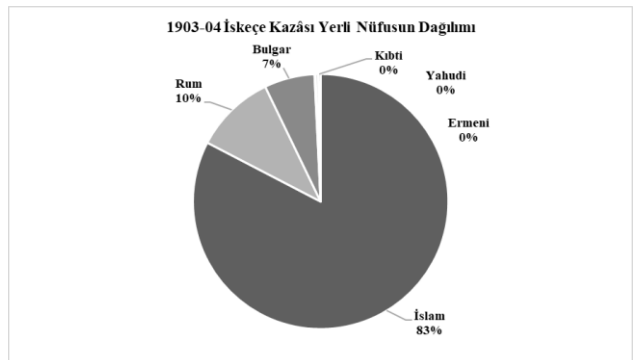
	İskeçe Kazâsı	Gümülcine Sancağı	Kazânın Sancak İçerisindeki Yüzdesi %
İslam	25.368		
Rum	3.136		
Bulgar	1.957		
Ermeni	37		
Yahudi	109		
Kıpti	90		
Yabancı	3.157		
Toplam Hane	7.383		
Toplam Nüfus	33.854	245.579	13,7
Hane Başına Nüfus	4,5		

Kaynak: Salnâme-i Edirne, M. 1319: 1036, 1058-1060; Salnâme-i Edirne, M. 1317: 447-450.

Ek 7: Grafik 1. 1895-96 İskeçe Kazâsı Yerli Nüfusunun Dağılımı.

Ek 8: Grafik 2. 1903-04 İskeçe Kazâsı Yerli Nüfusunun Dağılımı.

Ek 9: Harita 1. 1885 Yılı Edirne Vilâyeti Dahilinde İskeçe Kazâsı Haritası (Salnâme-i Edirne, H. 1303: 277).

